

LA COMÉDIATHÈQUE

ALS een Vis in de LUCHT

JEAN-PIERRE MARTINEZ

POËTISCHE, PSYCHOANALYTISCHE
EN HUMORISTISCHE MONOLOGEN

Als een vis in de lucht

*Poëtische, psychoanalytische
en humoristische monologen*

Jean-Pierre Martinez

Nederlandse vertaling en bewerking door de auteur

Over deze bundel

Zonder filosoof te zijn en zonder op de divan van een psychiater te gaan liggen, vraagt ieder van ons zich op verloren momenten of tijdens slapeloze nachten weleens af wat de zin van het leven is. In elk geval die van het eigen leven. Zo stellen we kleine vragen waarop geen groot antwoord bestaat. Of grote vragen waarop zelfs geen begin van een antwoord komt. Tenzij de dagelijkse sleur plotseling ontspoord en ons, duizelig, naar de rand van de bodemloze leegte van de betekenis voert. Dan kan iets woeligs uit de diepte naar boven komen en tussen de golven door, als een zeemonster, een verboden betekenis laten zien... de tragikomische essentie van onze alledaagse levens. Een vrolijk-duistere duik in de diepten van onze oppervlakkige levens.

Noot bij de Nederlandse bewerking

Deze versie is geschreven in Standaardnederlands en is bedoeld voor gezelschappen en lezers in zowel Nederland als Vlaanderen. De Franse, Spaanse en autobiografische verwijzingen die wezenlijk deel uitmaken van de stem en identiteit van de auteur zijn behouden. Verwijzingen naar instellingen, belastingen, media of alledaagse gebruiken die uitsluitend door hun Franse context begrijpelijk waren, zijn waar nodig aangepast of verduidelijkt voor een Nederlandstalig publiek. Bij woordspelingen is alleen een equivalent of een vrije transpositie behouden wanneer die in het Nederlands vanzelfsprekend en natuurlijk klinkt. Waar dat niet mogelijk was, kregen emotie, oprechtheid, ritme, vloeiendheid en natuurlijkheid voorrang op een zichtbaar geconstrueerde woordspeling of een woord-voor-woordvertaling.

Opvoeringsrechten

Voor iedere openbare opvoering van dit toneelstuk, zowel door een amateurgezelschap als door een professioneel gezelschap, is voorafgaande toestemming vereist.

Jean-Pierre Martinez is een Franse auteur en lid van de Franse SACD (Société des Auteurs et Compositeurs Dramatiques).

Nederland

In Nederland worden zijn opvoeringsrechten rechtstreeks door de SACD beheerd. Amateurgezelschappen en professionele gezelschappen dienen voor toestemming en informatie over de opvoeringsrechten contact op te nemen met de internationale afdeling van de SACD:

international@sacd.fr

België / Vlaanderen

In België worden zijn opvoeringsrechten beheerd door SACD België.

Amateurgezelschappen kunnen hun aanvraag voor opvoeringsrechten rechtstreeks online indienen via de website van SACD België:

www.sacd.be/nl

Professionele gezelschappen dienen rechtstreeks contact op te nemen met SACD België:

theatre@sacd.be

Bij problemen met een online aanvraag kunnen amateurgezelschappen eveneens via dit e-mailadres contact opnemen met SACD België.

Voor alle andere vragen kunt u rechtstreeks contact opnemen met de auteur via dit contactformulier :

[CONTACTFORMULIER](#)

Inhoud

1 – Zonder titel.....	5
2 – Liften.....	6
3 – Op de divan.....	7
4 – De kleine uurtjes.....	9
5 – Donkere zalen.....	10
6 – Rijkofobie.....	12
7 – Er was eens een laatste keer.....	15
8 – Definitie van liefde (bij gebrek aan beter).....	16
9 – De wellust van verveling.....	17
10 – De draad kwijt.....	18
11 – Het huishouden.....	19
12 – Zoals vroeger.....	21
13 – De vervanger.....	22
14 – Over het mooie weer praten.....	24
15 – Onze vader die in ons zijt.....	25
16 – Sneeuw laten vallen.....	26
17 – Halve nieuwjaarswensen aan Nederland.....	28
18 – Laat me lachen.....	29
19 – Hier of daar.....	31
20 – Death Valley.....	33
21 – Dia-avond.....	34
22 – De opera van Manaus.....	35
23 – Terugkeer naar Ithaka.....	36

1 – Zonder titel

Is daar iemand? Nee...? Dan bent u net als ik. Ook u bent er blijkbaar niet echt in geslaagd iemand te worden. De zoon van niemand zijn, dat kan nog. Sommigen zijn er zelfs heel beroemd mee geworden. Er zijn precedentes. Maar wie herinnert zich de ouders van de zoon van niemand? Niemand. Sinds ik op de wereld kwam, heeft men altijd tegen me gezegd: als je later iemand wilt worden, moet je niet zomaar wat doen. En geloof me, degenen die dat tegen me zeiden, waren niet de eersten de besten. Dus heb ik geprobeerd iets van mezelf te maken. Om iemand te worden, net als zij. Maar ik heb niets bereikt, dat weet ik best. Ik heb nooit geweten wat ik met mezelf aan moest. Ik ben maar een nummer, zoals ze zeggen. Een vreemd nummer zelfs, volgens sommigen. Ik zal wel niet gedaan hebben wat nodig was. Dus doe ik wat ik kan. Ik doe mijn nummer, om precies te zijn. Ik ben komiek, zoals ze zeggen: die vent is een komiek! Kan een komiek eigenlijk iemand worden? Dan zouden ze hem serieus moeten nemen... Maar zelfs ik krijg het niet voor elkaar mezelf serieus te nemen. Als ik bij mijn huisarts kom voor een ziekmelding, zegt hij altijd: hou eens op met toneelspelen! En dan mijn bankier. Die ziet me helemaal als een clown. Zou ú geld lenen aan een clown? vraagt hij me voortdurend. Zeker renteloos... Wie mensen aan het lachen maakt, weet nooit zeker of hij wordt terugbetaald. Daarom eindigen komieken zelden als eigenaar van hun laatste rustplaats. Ik heb zelf ook geen eigen huis. Ze zeggen zelfs dat ik eruitzie alsof ik zelf niet goed weet waar ik thuishoor. Had ik tenminste iemand ontmoet in het leven. Je zou eens iemand moeten ontmoeten, zeggen ze dan. Maar denkt u dat het makkelijk is een serieuze relatie op te bouwen met iemand die zelf niet eens weet waar hij thuishoort? Ik vroeg toch niet zoveel. Niet per se iemand die... Had ik maar het goede nummer getrokken. Maar nee. Ik heb alleen maar rare nummers getrokken, geloof me. Geen enkele stabiele relatie. Af en toe iets tijdelijks. Heel wat verkeerde nummers. Maar nooit het bonusnummer. Laat staan het winnende nummer... En nu is het te laat, hè? Ik heb niet lang meer, dat weet ik. En ik weet ook dat na mijn verdwijning niemand zal zeggen: die vent, dat wás iemand. Kun je eigenlijk wel van verdwijnen spreken als het gaat om iemand die er nooit in geslaagd is iemand te worden? Nee. Op mijn begrafenis zullen ze zeggen: die vent was een komiek. Als er tenminste iemand op mijn begrafenis komt. Is het u weleens opgevallen? Bij de begrafenis van beroemde mensen staat er altijd een massa anonieme mensen, zoals ze in de krant zeggen. Een massa anoniemen... Maar op het graf van onbekenden staat nooit iemand. En al helemaal geen beroemdheden. Tenzij je een onbekende soldaat bent, zonder papieren sneuvelt voor het vaderland en postuum ontzettend veel geluk hebt. Nee, in vreedstijd moet je niet dromen. Niemand zal ooit de vlam weer aanwakkeren voor al die doden die er bij leven nooit in geslaagd zijn iemand te worden...

2 – Liften

Waar moet u heen? Weet u het niet...? Nou, stap dan maar in, ik neem u mee. Is dat al uw bagage? Groot gelijk. Als je niet weet waar je heen gaat, hoeft je je ook niet zwaar te beladen. Ik heb zelf alleen een klein tasje. Een tandenborstel. Schone sokken. Een zwembroek, voor het geval dat... Vergeet uw gordel niet, er wordt soms gecontroleerd. Ik weet trouwens zelf ook niet precies waar ik heen ga. Ik heb een paar dagen vrij genomen. Ik probeer ergens een rustige plek te vinden om de balans op te maken. Ik heb een vaag idee voor een roman... Met laptops is dat tegenwoordig handig. Je kunt overal schrijven. Zelfs thuis. Er zit ook internet op! Als ik van huis ga, neem ik mijn brievenbus gewoon mee. Mooie streek hier, hè? Jammer dat ze rotweer voorspellen. Ik vind het prettig om zo te rijden. Al vertrokken, nog niet aangekomen. Dan heb ik een beetje het gevoel dat ik besta. Waarschijnlijk maak ik daarom nooit iets af. U moest eens weten hoeveel romans ik begonnen ben. Toen ik klein was, vond ik de weg van huis naar school het mooiste deel van de dag. Ik rekte het zo lang mogelijk door zo langzaam mogelijk te lopen. Maar hoe veel tijd je ook neemt, uiteindelijk kom je altijd ergens aan. Ik moet dringend tanken. Zegt u het als u een benzinstation ziet? Ja... Toen ik kind was, was ik doodsbang van de zekerheid dat ik ooit zou sterven. Dat is ieders lot, hè? Eerst probeerde ik mezelf wijs te maken dat ik niet was zoals iedereen. Maar al snel moest ik accepteren dat ik Jezus Christus niet was. Alleen een rekbare hoeveelheid tijd scheidde me van een zekere dood. Misschien zelfs een voortijdige. Ik wist niet alleen zeker dát ik zou sterven, maar ook nog eens niet wanneer. Kortom, ik moest dringend vertragen om niet te snel dood te gaan. Wat toetert die idioot nou? Haal me dan in als je zo'n haast hebt! Waar was ik? O ja. Omdat ik de tijd niet kon stilzetten, probeerde ik daarna ieder ogenblik vast te houden. Zodat het langzamer voorbij zou gaan, begrijpt u? Met de geheime hoop dat een voldoende dicht opeengepakt geheugen uiteindelijk het zand in de zandloper zou blokkeren. Om te beginnen koos ik zomaar één moment uit en besloot ik dat mijn hele leven te onthouden. En het lukte! De eerste keer... Een onvergetelijk moment! Hoewel het werkelijk nergens over ging... Ik heb die prestatie nooit kunnen herhalen. Inmiddels kijk ik trouwens anders tegen het bestaan aan. We sterven wel, maar we verdwijnen nooit helemaal. Niets gaat verloren, niets ontstaat uit niets. Helaas beangstigt de gedachte aan een eeuwige terugkeer me tegenwoordig nog meer dan die aan een definitief einde. Houdt het dan nooit op? En wat worden we als we dood zijn? Reïncarnatie is eigenlijk doodeng, als je erover nadenkt. Ook als je niet helemaal tevreden bent met je huidige leven, weet je nooit of je na je wedergeboorte niet terechtkomt in het lichaam van iemand die het nóg slechter heeft. Er is zoveel ellende in de wereld. Vindt u dat geen Russische roulette? Nee, we weten niet waar we heen gaan. We weten niet eens waar we vandaan komen! Herinnert een vlinder zich dat hij een rups was? De mens herinnert zich niet eens dat hij ooit een aap was. Ah, een benzinstation! Ik was al bang dat we zonder brandstof zouden komen te staan. Als u even de benen wilt strekken. Of naar het toilet moet. Neem rustig de tijd, we hebben geen haast. We weten toch niet waar we heen gaan...

3 – Op de divan

Moet ik gaan liggen of...? Oké... Ik weet niet goed waar ik moet beginnen... Ik heb uw gegevens in de Gouden Gids gevonden. Je kunt aan een vriend vragen of hij een goede tandarts kent die niet te duur is en geen pijn doet, maar... iemand zoals u. Dus heb ik de gids geraadpleegd. En toen heb ik uw naam min of meer willekeurig uit de lijst gekozen. Best een lange lijst, trouwens. Een beroep dat tegenwoordig nog contant wordt betaald... Er schijnt geen diploma nodig te zijn om uw vak uit te oefenen. Het zou genoeg zijn zelf cliënt te zijn geweest om daarna voor jezelf te beginnen. Klopt dat? Dan kan ik na afloop dus ook... Dan beschouw ik dit maar als een opleiding. Maar vindt u het niet vervelend dat al uw cliënten potentiële concurrenten worden? Stelt u zich voor: ik ga naar de slager, koop een kalfskop en open bij het buitengaan meteen een slagerij aan de overkant. Zal mij niet gebeuren trouwens, ik heb een hekel aan vlees. Zelfs met eieren heb ik moeite. Ik eet ze af en toe wel, maar... Vogels zouden afstammen van dinosaurussen. Dan is een ei toch min of meer een dinosaurusfoetus? Eigenlijk heb ik uw naam niet helemaal toevallig gekozen. U stond als laatste op de lijst. Omdat uw achternaam met een Z begint. Misschien wilde ik een onrecht herstellen. Mijn Zorro-kant. Ik neem aan dat alle anderen altijd de eerste kiezen: meneer Aa, mevrouw Ab of meneer Bb. Ik kan me voorstellen wat u tijdens uw studie hebt moeten doorstaan... Als u gestudeerd hebt tenminste... Altijd als laatste aan de beurt. Ik zit zelf bij de M. Ook behoorlijk achteraan, maar goed. Grappig eigenlijk: bij mij zit de Z juist aan het eind van mijn naam. Mijn vader was Spaans... Geen idee waarom ik 'was' zeg, want dat is hij nog steeds. Ik bedoel: hij leeft nog. Denk ik. Maar kun je zeggen dat hij nog Spaans is? Hij is genaturaliseerd. Tot Fransman, bedoel ik. Niet opgezet. Of ingevroren. Bizar trouwens, al die vrouwen die hun kinderen in de vriezer stoppen. Tussen de vissticks en de ijsjes... Konden kinderen maar hetzelfde met hun ouders doen. Gewoon invriezen tot ze besloten hebben wat ze ermee moeten. Waarom vertel ik u dit allemaal...? O ja, die Z. Dus ik moet alles vanaf het begin vertellen, van A tot Z? Of liever van M tot Z, want bij mij begint het bij M. Ik heb mijn voornaam nooit leuk gevonden. Is het u weleens opgevallen dat in films en op televisie de sul van dienst altijd een naam als Jean-Pierre krijgt? In de Franse versie van *Bewitched* bijvoorbeeld heette Samantha's man Jean-Pierre. U kent die serie toch? Hij is de sukkel van het verhaal. Zij slooft zich de hele dag uit om te voorkomen dat hij voor de sukkel doorgaat die hij eigenlijk is, en zelfs met al haar magische krachten heeft ze daar haar handen vol aan. Ze houdt van haar Jean-Pierre omdat hij aardig is. Aardig, maar dom. Zo kijkt men blijkbaar tegen Jean-Pierres aan. Ik heb zelf ook een dochter. Ik had haar Tabatha moeten noemen. Daarmee wil ik niet zeggen dat mijn vrouw een heks is. Eerder een fee. Alleen al omdat ze het met mij uithoudt. Mijn moeder vraagt haar trouwens altijd: hoe krijgt u het voor elkaar hem te verdragen? Mijn moeder komt uit Normandië. Net als de koeien. Melk, boter, room... Wat hebben we daarvan naar binnen gewerkt. Boter verteert ik niet. Dat zal ik van mijn vader hebben. In Spanje is het eerder olijfolie. Hij vroeg haar altijd: waarom doe je zoveel room in de soep? Hij had beter kunnen vragen waarom ze niet wat meer soep in haar room deed. Ze kon er niets aan doen blijkbaar. Erfelijke belasting. Uiteindelijk vond mijn vader iemand anders om hem de soep op te dienen. Thuis kook ik nu zelf. Dan weet ik tenminste wat ik eet. U zegt niets, hè? Maar u denkt er vast het uwe van. U vraagt zich

waarschijnlijk af waarom ik hier eigenlijk ben. Als ik dat wist, was ik vermoedelijk niet gekomen. Toch is er wel iets. Hoe zal ik het zeggen? Hoe ouder ik word... hoe meer ik me verwant voel met het minerale. Geen idee waarom. U kent die uitspraak: hoe beter ik de mensen leer kennen, hoe meer ik van mijn hond houd? Bij mij is het: hoe langer het duurt, hoe meer mensen me vervelen. Honden trouwens ook. Alleen bij stenen voel ik me echt op mijn gemak. Een mensenleven... dat is toch veel te kort? Een hondenleven helemaal. Maar een steen wordt niet oud. Zelfs bomen doen me niets meer. Sommige worden meer dan duizend jaar, dat wel. Maar ook een boom sterft. Hij kan zelfs ziek worden. En uiteindelijk wordt hij door wormen opgegeten, net als de rest. Terug de voedselketen in. Een steen niet. Niemand eet stenen! Kippen wel, dat is waar... Om de schaal van hun eieren te maken. U hebt gelijk, ook van stenen kun je niet zeggen dat ze echt eeuwig zijn. Denkt u dat dinosaurussen ook steentjes aten om hun eierschalen te maken? Wat heeft het dan voor zin om een steen te zijn, als je na een omelet als lege schaal eindigt? Dus waarom houd ik van stenen, dokter? Ik bedoel meneer Z. Denkt u dat het iets met mijn naam te maken heeft? Jean Pierre M.

4 – De kleine uurtjes

De kleine uurtjes, kent u die? Eén, twee, drie, vier... Bij vijf zouden we al bijna gered zijn. Dan hoeft je alleen nog maar wat te wachten met de radio aan. Maar je wordt wakker en kijkt uit het raam. Geen sprankje licht. Je luistert. Geen vogel. De dagdieren slapen nog, de nachtdieren zijn al naar bed. Geen hoop op een nabije morgen. Je bevindt je op het diepste punt van het donker, in niemandsland, in de nacht van de wakker liggende slapers. Natuurlijk zou één inspanning genoeg zijn om op te staan en te gaan lopen. Maar het is te vroeg. Bijna onnatuurlijk. De nacht zien voordat je de dag hebt gezien... Dus moet je terug. De grens weer over. Terug naar waar niets je nog kan raken. Waar niets op je kan wachten. Waar niemand je kan horen. Het hiernamaals ligt aan deze kant van een eeuwige omkeerbaarheid. Ik tel tot honderd. Achteruit. Negenennegentig, achtennegentig... In de hoop dat ik vóór het einde van het aftellen zelf met tellen ben opgehouden. Tijdens ernstige slapeloosheid begin ik bij acht miljard. Zeven miljard negenhonderdnegenennegentig miljoen negenhonderdnegenennegentigduizend negenhonderdnegenennegentig anderen, voordat ik aan de beurt ben in die enorme wachtkamer onder de open hemel die de wereld van de levenden heet. Hoe lang heb je nodig om al die levens die niet het jouwe zijn één voor één af te pellen, om jezelf in die massa terug te vinden en uiteindelijk in slaap te vallen? Eén nacht om te weten wie je bent. Wat je van de anderen onderscheidt. Eén leven om te ontdekken wat allemaal niet jij is. Sterven. Weer opgaan in het ononderscheidbare. Slapen. Loslaten. Met de angst wakker te worden als iemand anders. In een duisternis die een nachtmerrie zou zijn zonder enige hoop op ochtend. Wat mij in leven houdt, wat mij wakker houdt, is de angst op een slechte nacht weg te zinken in de verkeerde slaap, in de eeuwige vermoeidheid. Slapeloosheid is een stilstaande race tegen de tijd. Een voorlopige overwinning. Vier, drie, twee, één... Hangend tussen de loomheid van de nacht en de brutaliteit van het ontwaken tikken de kleine uurtjes de afgemeten tijd van de slapelozen weg.

5 – Donkere zalen

U vraagt zich af wat ik hier doe. Nou, hetzelfde als u. Ik wacht. Tot er iets gebeurt. Wat? Geen idee. Als ik dat wist... Ik wacht tot het beter wordt. Ik zou intussen kunnen opstaan en een eindje gaan lopen, zult u zeggen. U trouwens ook. Maar nee... Dat lijkt me niet verstandig. Stel dat er net iets interessants gebeurt terwijl we weg zijn. Oké, voorlopig gebeurt er niets. Maar het kan ineens weer beginnen, juist wanneer je het niet verwacht. U weet hoe dat gaat in de bioscoop, wanneer de film plotseling stopt omdat de pellicule onder de hitte van de projector is gesmolten. Het licht gaat aan en je zit daar als een idioot, verblind, alsof iemand je ruw uit een droom heeft getrokken. Langzaam kom je weer bij je positieven en begin je te wachten. Te hopen dat de film zo snel mogelijk verdergaat. Dat ze de spoel opnieuw aanzetten en je weer in je kunstmatige coma laten wegzakken. Dan besef je dat je absoluut niet weet hoe lang de storing zal duren. Misschien is er iets ernstigers aan de hand en wordt de voorstelling afgelast. Je weet zelfs niet zeker of er nog wel iemand in de cabine zit om de stukken weer aan elkaar te plakken. Stel dat de operator meteen na het starten van de film is vertrokken? Na een tijdje staat de moedigste toeschouwer op om te gaan kijken wat er aan de hand is. Onder de bewonderende blik van alle anderen, die laf op hun stoel zijn blijven zitten wachten tot iemand anders initiatief neemt. Alleen weet onze held niet waar hij heen moet om zijn lotgenoten van de ondergang te redden. Zo'n projectiecabine is een geheimzinnige plek. Geen ramen. Alleen een smalle opening waar het licht van de projector doorheen komt. Je weet niet eens waar de verborgen deur van die verboden vesting zit. Dus loopt de man de zaal uit, helemaal terug naar de ingang van de bioscoop, en vraagt aan de kassamedewerker wat er aan de hand is. Die weet natuurlijk van niets. Ze weet evenmin waar de operator is. Blijkbaar heeft niemand hem ooit gezien. Maar ze zal het navragen. De man keert na deze heldendaad terug naar de zaal, klaar om verslag uit te brengen en bijna verwachtend dat men hem zal applaudiseren voor zijn dappere initiatief, hoe onzeker het resultaat ook is. Maar als hij de deur opent, ziet hij dat de zaal alweer donker is. De film is opnieuw begonnen! Zonder hem! Hij is erin geluisd. Hij denkt dat hij beter rustig bij de anderen had kunnen blijven wachten tot alles vanzelf goed kwam. Nu heeft hij een stuk van de film gemist. Een paar seconden maar. Maar misschien was het juist een sleutelscène. Stel je voor dat je in *Citizen Kane* aan het begin de slee mist... En dan komen die gemiste beelden nog boven op de stukjes die de operator waarschijnlijk heeft opgeofferd om de twee gesmolten uiteinden haastig weer aan elkaar te lassen. Nu ben ik voorgoed de draad kwijt, denkt de teruggekeerde man, wiens ogen nog niet opnieuw aan het donker gewend zijn. Tastend vindt hij zijn stoel terug en fluistert zijn buurvrouw de vraag toe of ze even kan samenvatten wat er tijdens zijn afwezigheid gebeurd is. Het meisje staat met tegenzin op het punt te antwoorden, bang op haar beurt een essentiële zin te missen tijdens die bijles, wanneer achter hen een geïrriteerde stem sist: Sssst! Opgelucht werpt ze de stoorzender een verontschuldigende blik toe, draait haar mooie, gefascineerde ogen weer naar het scherm en laat haar hand behaaglijk terugzakken in de popcorn. The show must go on! Maar de arme zombie begrijpt niets meer van de film... Daarom wacht ik liever. Weet u wat een gewone spaarrekening tegenwoordig oplevert? Stel: drie procent per jaar. U zet één netto minimummaandloon

opzij, laat u vijfhonderd jaar invriezen, wordt daarna in de magnetron ontdooid en u bent multimiljonair. Dán loont wachten pas echt, nietwaar?

6 – Rijkofobie

Pardon, maar voor ik begin wil ik u iets vragen. Geen zorgen, het is geen enquête. Ik ken acteurs zoals ik die van het systeem profiteren. U kent de truc vast. Ze beweren dat ze een one-man-show doen, lokken al hun vrienden naar een klein theater en verkopen kaartjes via internet. In werkelijkheid werken ze voor een marktonderzoeksbureau en gebruiken ze de voorstelling om u een eindeloze vragenlijst af te nemen. Het systeem werkt de verwarring ook wel een beetje in de hand: tegenwoordig is iedereen met een paar losse klusjes ineens zzp'er. Schijnt goedkoper te zijn voor de maatschappij. Dat bedoelen ze zeker met de spektakelmaatschappij. Maar goed, mijn vraag is volkomen gratis en totaal belangeloos. Dus: zitten er rijke mensen in de zaal? Niemand? Geen zorgen, ik word ook niet door de Belastingdienst betaald om mensen aan te geven die hun vermogen in box 3 zijn vergeten. Echt niemand? Mooi. Dan kan ik mijn probleempje uitleggen zonder iemand te beledigen. Soms vraag ik me namelijk af of ik wel helemaal normaal ben. Iedereen hoort toch jaloers te zijn op rijke mensen? U vast ook. Maar bij mij is rijkdom een beetje als een beschamende ziekte. Een sociaal overdraagbare aandoening, zeg maar. Iets wat je oploopt door onbeschermde contact met arme mensen die er al mee besmet zijn. Ik weet niet waarom, maar rijkdom stoot me een beetje af. Ja. Rijke mensen wekken bij mij een soort meewarige minachting op. Dat heet neerbuigendheid, geloof ik. Precies. Ik kijk neerbuigend naar rijke mensen. Ik weet heel goed dat dat totaal misplaatst is. Zij zouden op mij moeten neerkijken. Ik ben er tenslotte niet in geslaagd zoals zij te worden. Iedereen wil rijk worden, toch? Behalve wie het al is natuurlijk. Alhoewel. Die willen vermoedelijk nog rijker worden. Geld is verslavend. En je bent altijd armer dan iemand anders. Kijk maar naar de politiek. Zodra er weer een nieuw kabinet zit, schuift men het heffingsvrije vermogen het liefst net boven het bedrag dat een gemiddelde bewindspersoon zelf bezit. Zodat niemand kan zeggen dat hij tot de rijken behoort. Dat bewijst toch dat rijk zijn blijkbaar niet zo eervol is. Maar ik bedoel de échte rijken. Niet de mensen die toevallig net boven een fiscale grens uitkomen, zoals anderen net onder de armoedegrens zakken. Nee, degenen bij wie geen discussie mogelijk is. Miljonairs, zoals we vroeger zeiden. In de tijd van de gulden was het trouwens ruim twee keer zo makkelijk om miljonair te zijn als nu met de euro. Voor minder dan vierhonderdvijftigduizend euro had u toen al een miljoen gulden. Weet u nog steeds zeker dat hier geen miljonairs zitten? Zelfs geen miljonairs in guldens? Ook niet met de hypotheek meegerekend? Dan huurt u waarschijnlijk een sociale woning. Want wie tegenwoordig een bezemkast in Amsterdam bezit, is in oude guldens allang miljonair. Voor de prijs van een vierkante meter in de hoofdstad. Prachtig toch? De inkomensverschillen hebben we misschien niet opgelost, maar iemand met een piepklein zolderkamertje zonder lift kan zich tegenwoordig virtueel miljonair noemen. Op voorwaarde dat hij het aan een andere miljonair verkoopt en daarna zelf onder een brug gaat wonen. Daarom stelt 'miljonair' niets meer voor. Om echt rijk te zijn moet je tegenwoordig miljardair worden. In guldens dan toch. Dat heet inflatie. Of de huizenbubbel. En we weten allemaal wie er van bubbels profiteert. Terwijl de armen een goedkope bruistablet slikken om hun kater weg te werken, spoelen de rijken hun kaviaar weg met magnums champagne uit de taxfree. De huizenbubbel is eigenlijk gewoon de herinvoering van de slavernij. In *Gone with the*

Wind hadden slaven tenminste nog een contract voor onbepaalde tijd. Ze werkten gratis voor een enorm landgoed. De slaven van vandaag werken zwart om de hypotheek van hun piepkleine appartement af te lossen. Om ooit vrijgekocht te worden betalen ze hun halve leven twee minimumlonen per maand aan de bank, terwijl ze er maar één verdienen. Waar wilde ik ook alweer naartoe? O ja, de rijken. Benijdt u die arme mensen nu echt? Stel je voor: je hebt uitgebreid geluncht in een sterrenrestaurant en moet daarna in je Ferrari door de P.C. Hooftstraat terug naar je villa, terwijl je er op de fiets sneller was geweest. Nee, dank u. En rijkdom heeft nog een groot nadeel: je kunt alleen nog maar met andere rijke mensen omgaan. Als miljardair ga je niet gezellig met een vriend op minimumloon op vakantie. Dat maakt de verhoudingen scheef. Als je arm bent is het trouwens hetzelfde. Dan zit je ook aan je eigen soort vast. Alleen vind ik arme mensen veel leuker. Er zitten zelfs heel aardige tussen, ik ken er een paar. Niet verwaand of zo. Natuurlijk zijn niet alle rijken hetzelfde. Sommigen zijn nog erger dan de anderen. Vooral de nouveau riche, die het vak nog niet beheerst. Rijkdom is een levensstijl, begrijpt u. Dat moet je leren. De nieuwe rijke weet dat nog niet. Hij begaat sociale blunders en de oude rijken zorgen er wel voor dat hij het merkt. Ziet u zichzelf al dineren in zo'n restaurant waar een ober uw stoel voor u aanschuift? U stapt uit uw Ferrari, een valet steekt zijn hand uit om de autosleutels over te nemen en uw wagen weg te zetten terwijl u binnen kreeft eet tegenover een topmodel. Zou u de sleutel van uw Twingo aan een onbekende geven voordat u in de snackbar op rekening een kroket gaat eten? U zou doodsbang zijn dat hij nooit terugkomt met die afgetrapte auto waarvan u de lening nog niet eens hebt afbetaald. Laat staan met een Ferrari. Nee, rijk zijn kun je niet improviseren. Daar is scholing voor nodig. Armoede daarentegen is heel natuurlijk. Niemand verwijt een nieuwe arme dat hij zich bij zijn eerste bezoek aan de Voedselbank niet volgens de etiquette gedraagt. Je weet meteen welke lepel je voor de soep en welke voor het toetje moet gebruiken: het is dezelfde. Nieuwe armen bestaan trouwens nauwelijks. Wie arm geboren wordt, blijft het meestal zijn hele leven. Bij rijken is dat net zo. Natuurlijk gaan sommige rijken failliet. Maar een failliete rijke is nog altijd iemand met veel meer geld dan u. Dat brengt me op mijn tweede vraag. Zitten er arme mensen in deze zaal? Ja, ik weet het: als u hier zit, kon u blijkbaar een theaterkaartje betalen zonder op het budget voor macaroni te bezuinigen. Maar misschien zijn er ook genodigden. Want onder arme mensen zitten, tussen ons gezegd, ook idioten. Niet voor niets zeggen we 'arme stakker'. Het ergste vind ik de militante arme. De overtuigde proletariër. Iemand die arm is, daar trots op is en uit solidariteit het liefst iedereen arm zou zien. Je hoeft je nergens voor te schamen als je arm bent, akkoord, maar je hoeft er ook niet over op te scheppen. We verwijten arme mensen niet dat ze arm zijn. Ze hebben meestal niets gedaan om het te verdienen. Maar dan moeten we eerlijk zijn: we mogen rijke mensen ook niet verwijten dat ze rijk zijn. De meesten hebben daar evenmin iets voor gedaan. Ideaal zou natuurlijk zijn dat er geen armen en geen rijken waren. Alleen mensen zoals wij. Comfortabel, maar niet overdreven. Net één miljoen onder de grens waarop de Belastingdienst echt nieuwsgierig wordt. Maar dat gaat niet gebeuren, toch? Ze hebben het geprobeerd. In Rusland en China. Het eindigt altijd met een paar miljoen doden, waarna de armen nog armer zijn en de rijken nog rijker. En bovendien zou het niet eerlijk zijn. Arme mensen hebben geen rijke mensen nodig om te weten dat ze arm zijn. Dat is gewoon een feit. Maar rijke mensen

hebben wél arme mensen nodig om ten volle van hun rijkdom te kunnen genieten. U hebt gelijk, ik moet toleranter worden tegenover de rijken. Je weet maar nooit. Een xenofobe persoon loopt nauwelijks het risico van de ene dag op de andere buitenlander te worden, zolang hij niet te ver van huis gaat. Maar met rijkofobie ligt dat anders. Niemand is volledig beschermd tegen rijkdom. Zelfs acteurs niet. Zelfs als ze na afloop met de pet rondgaan. (*Hij houdt zijn hoed op.*) Nou? Laat eens zien wat uw geld waard is.

7 – Er was eens een laatste keer

In het leven moet je op alles voorbereid zijn. Altijd klaarstaan. 's Morgens sta je op. Zoals iedere dag. Je weet nooit of het niet de laatste ochtend van de laatste dag van je leven is. Soms kun je het wel een beetje zien aankomen natuurlijk. Als je helemaal niet meer opstaat bijvoorbeeld. Als je al lange tijd ziek bent, en die lange ziekte duidelijk zijn laatste fase ingaat, en de geestelijk verzorger van het ziekenhuis voor de zekerheid even langskomt om te vragen of je echt nergens behoefte aan hebt. Dan denk je: als het vandaag niet is, duurt het in elk geval niet lang meer. Of wanneer je op het punt staat uit een vliegtuig te springen, naar de hemel kijkt om vooral niet naar beneden te hoeven kijken, en je afvraagt wat er gebeurt als de parachute niet opengaat. Dan controleer je nog één keer of de ring niet vastzit. Of het doek niet gescheurd is. Of je niet per ongeluk met je slaapzak op je rug de diepte in springt. Zelfs als je niet gelovig bent sla je voor de zekerheid een kruisje. Baat het niet, dan schaadt het niet. En je kunt natuurlijk altijd besluiten toch niet te springen. Gewoon in het vliegtuig blijven, op het belletje drukken en een whisky bestellen. Wachten tot het toestel veilig landt. Of neerstort. Maar dan tenminste met z'n allen. Of als je matador bent en tussen vijf en zeven uur zes stieren achter elkaar moet doden. Stel dat één van die dieren daar anders over denkt? Voor je het weet komt de os die hij bijna geworden was in opstand. Hoe lang overleven we die openlucht-slachterij nog? Sinds mensenheugenis is doden om te leven een riskant beroep. Of op death row, wanneer je in de kleine uurtjes voetstappen achter de deur hoort en roomservice plotseling een continentaal ontbijt brengt op mooi servies, in plaats van de gebruikelijke sloot koffie in een blikken beker. Dan weet je dat je de kamer voor twaalf uur moet verlaten, dat de rekening eraan komt en dat je er niet onderuit zult komen. Als je bungeejumpt en weet dat het elastiek kan knappen. Als jij knapt en zonder elastiek springt. Als je springt mét condoom en dat knapt. Als je zelf knapt en zonder condoom springt omdat de paus heeft gezegd dat het niet mag. Wie zonder zonde is, werpe het eerste gebruikte condoom. Wanneer je 's morgens opstaat en niet meer weet waarom. Wanneer je denkt dat je het leven niet zou overleven. Wanneer je liever voor iets sterft dan voor niets leeft. Wanneer je van honger sterft, al bijna niets meer weegt en geen alternatief hebt. Wanneer ze je te vaak hebben gezegd dat je jezelf maar moest ophangen. Ja, soms kun je vermoeden dat er geen volgende keer zal zijn. En dan zijn er de keren waarop je niets ziet aankomen. De keren waarop je vertrekt zoals je gekomen bent. Per ongeluk. Waarop je sterft zoals je hebt geleefd. Stomweg. De keren waarop je bij toeval overlijdt. Zonder opzegtermijn. Waarop je per vergissing doodgaat. Zonder rouwkaart. Op een ochtend sta je op en daarna komt er geen ochtend meer. En je weet het niet. Soms sterf je zonder iets te laten weten.

8 – Definitie van liefde (bij gebrek aan beter)

Hoe lang kennen we elkaar nou? Minstens twintig jaar, toch? Waarom hebben we eigenlijk nooit met elkaar geslapen? We kunnen het goed met elkaar vinden. We hadden zelfs kunnen trouwen. Grappig, ik zie je een beetje als een ex, terwijl we nooit iets hebben gehad. Eén keer scheelde het weinig, weet je nog? Jij had me dronken gevoerd. Of andersom. We eindigden bij jou thuis, totaal bezopen. We hebben de hele nacht in een deuk gelegen, maar vergaten met elkaar naar bed te gaan. Misschien juist omdat we het té goed met elkaar kunnen vinden. Het zou wat pit missen. Op den duur zouden we ons vervelen. We lachen veel samen, maar... ik kan me moeilijk voorstellen dat ik met een vrouw naar bed ga terwijl ze ligt te lachen. Goed, lachen is lachen niet. Ik kan een vrouw aan het lachen maken om met haar in bed te belanden. Maar naar bed gaan met een vrouw die mij aan het lachen maakt... Nee. Als ik met jou naar bed ging, zou het voelen alsof ik met een maat naar bed ging. Met een vriendin, als je dat liever hebt. En ik hou niet van blondines. Ik weet dat je niet blond bent. Maar dat was je toen ik je leerde kennen. Ik wist toch niet dat dat niet je echte haarkleur was! Waar zoiets al niet van afhangt. Het is niet dat ik blondines niet mooi vind, maar... het hangt ervan af. Het zal die kleur geweest zijn. Je was iets te blond voor mij. Te blonde vrouwen... ik weet niet, daar krijg ik lichamelijk iets van. Geen idee waarom. Misschien de huid. Nu is het te laat. Ik zal je altijd blijven zien als een blondine die haar haar bruin heeft geverfd. En echt bruin ben je ook weer niet. Kastanjebruin evenmin. Ik weet niet hoe je die kleur noemt. Niet blond, niet bruin. Het is niet dat ik je niet aantrekkelijk vind, hè? Alle mannen vinden je aantrekkelijk. Normaal gesproken werkt dat juist stimulerend. Maar hier niet. Ik krijg gewoon niet precies gedefinieerd waarom ik nooit met je naar bed heb gewild. Misschien is dát liefde wel. Ik bedoel dat 'iets' waardoor je juist wél met iemand wilt neuken, of meer als het klikt. Kijk eens aan, we hebben het begrip afgebakend! Bij gebrek aan beter. Maar waarom ben ik dan met mijn vrouw getrouwd en niet met jou of met iemand anders? Om te beginnen vond zij mij leuk. Dat was eenvoudiger. Als zij me niet leuk had gevonden, had ik dan doorgezet? En als ik had doorgezet, zou ze dat dan aantrekkelijk hebben gevonden? We zullen het nooit weten. Wederzijdse liefde is makkelijker, maar ook minder... hoe zal ik het zeggen? Wie zonder gevaar overwint, heeft maar weinig om trots op te zijn. Ik vraag me trouwens af wat zij ooit in mij gezien heeft. Heb jij een idee? Ik zou het haar kunnen vragen, zul je zeggen, maar stel dat ze de vraag terugkaatst. Sommige onderwerpen kun je beter niet aansnijden. Een beetje mysterie kan in een huwelijk geen kwaad. Al moet je het ook niet overdrijven. Ik had ooit een vriendin. Na een jaar maakte ze het uit. Ik vroeg waarom. Ze zei dat ze zich in bed met mij verveelde. Een jaar lang! Er zijn grenzen aan discretie. Waarom bleef ze dan een jaar bij me? Ik heb er niet eens aan gedacht het te vragen. Er moet toch een reden zijn geweest. Of ze loog. Over mijn seksuele prestaties bedoel ik. Om wraak te nemen. Ik zeg dat niet omdat mijn mannelijke trots gekwetst was, hoor. Ik was alleen een beetje verbaasd. Ik heb namelijk eerder de reputatie dat ik goed in bed ben. En jij? Nee, ik bedoel: wil jij echt niet zeggen waarom jij nooit met mij iets hebt willen beginnen? Je hoeft niet te antwoorden, hoor.

9 – De wellust van verveling

Ik verveel me. U niet? Ik bedoel niet dat ik me speciaal mét u verveel. Ik verveel me in het algemeen. Met of zonder u. Ik heb me trouwens altijd veel verveeld. Al sinds ik klein was. Geen idee waarom. Eerst vond ik dat vervelend. Daarna raakte ik eraan gewend. Mijn vrouw verveelt zich nooit. Die heeft geluk. Ze zegt dat ze altijd iets te doen heeft. En als ze echt niets meer te doen heeft, gaat ze slapen. Ik slaap heel slecht. Om drie uur 's nachts word ik wakker en daarna val ik niet meer in slaap. Dus verveel ik me. Zelfs 's nachts. Terwijl mijn vrouw als een blok ligt te slapen. Overdag zou ik kunnen werken, zult u zeggen. Misschien zou ik dan 's nachts beter slapen. Maar denkt u dat werken zoveel leuker is dan je vervelen? Werk is alleen een manier om jezelf overdag bezig te houden. Net als televisie 's avonds, een kruiswoordraadsel op zondag of jeu-de-boules tijdens de vakantie. Je vergeet er alleen tijdelijk door dat je niet weet wat je met jezelf moet. Nee, ik verveel me fulltime. En het ergste is dat ik me afvraag of ik er niet een zeker genoeg aan beleef. Er zit een soort wellust in verveling, vindt u niet? Net zoals verdriet iets aangenaams kan hebben. Iets voornaams zelfs. Om je te vervelen moet je er om te beginnen de tijd voor hebben. En je moet het je kunnen veroorloven. Het is een luxe die niet iedereen gegeven is. Verveling is een fundamentele vrijheid, onbeperkt door welk tijdverdrijf dan ook. Ik vraag me zelfs af of ik me uiteindelijk niet liever verveel dan dat ik me amuseer. Plezier maken wordt op den duur ook vermoeiend. Je doet altijd weer dezelfde dingen. Je ziet dezelfde mensen. Je doet dezelfde dingen met dezelfde mensen. Terwijl er duizend manieren zijn om je te vervelen. En plezier maken is, tussen ons gezegd, een beetje ordinair, toch? Om te beginnen maakt het meer lawaai. Hebt u mensen die zich amuseren weleens gehoord? Schaterlachen, schreeuwen... alsof er granaten ontploffen. Ik krijg er hoofdpijn van. Feesten, muziek... openluchtfestivals! Moet dat nou werkelijk buiten, zodat iedereen ervan kan meegenieten? En de mensen die niet van feest houden? Niet van hoempa? Mensen die zich vervelen storen tenminste niemand. Ik bedoel degenen die in staat zijn zich alleen in een hoekje te vervelen en het fatsoen hebben dat in stilte te doen. Niet degenen die iedere vijf minuten zeggen dat ze niet weten wat ze moeten doen. Zoals sommige kinderen. De mijne bijvoorbeeld. Omdat je kinderen hebt gekregen, ben je nog geen gediplomeerd recreatieleider. Eigenlijk zouden mensen die willen trouwen én zich voortplanten eerst een diploma activiteitenbegeleiding moeten halen. Het mooie van verveling houden is dat het overal kan. En dat je er niemand voor nodig hebt. Ik kan me werkelijk overal vervelen. Zelfs in het theater. En met iedereen. Zelfs met mijn vrouw. Vooral met mijn vrouw. Om eerlijk te zijn verveel ik me het liefst in haar gezelschap. Want vergis u niet: je kunt je niet met iedereen góéd vervelen. Daarvoor heb je iemand nodig die voldoende discreet is. En het mooiste is dat mijn vrouw het grappig vindt als ik dat zeg. Ik verveel me en zij vermaakt zich. Goed, het is niet dat ik me niet met u verveel, maar u moet me excuseren. Ik moet iets doen. Iets heel vervelends trouwens. Ziet u wel: je kunt je ook vervelen terwijl je iets doet. Nou, veel verveling gewenst.

10 – De draad kwijt

U zult lachen, maar ik heb geen flauw idee wat ik hier doe. U wel? Nee, ik bedoel: weet ú wat ik moet doen? Wat ik geacht word te zeggen? Als u het weet, zeg het gerust. Ik heb werkelijk geen idee. Ik sta hier als een computer die zonder waarschuwing uit het stopcontact is getrokken omdat iemand de stofzuiger wilde aansluiten. Of misschien is het een stroomstoring. Een netonderbreking. Ik had een back-up moeten maken. Maar hoe kon ik weten dat iemand de voeding zou afsluiten? Misschien ben ik vergeten de rekening te betalen. Ik heb het niet over een gewoon gat in mijn geheugen, hè? Dan zou ik improviseren tot het me weer te binnen schoot. Tot ik de draad terugvond. Of ik zou de souffleur om hulp vragen. O ja, die bestaat niet meer. Er is niet eens meer een tekst, en geen auteur. Bezuinigingen. Straks schaffen ze ook het vangnet voor koorddansers af, en daarna de woorden waarmee we dat moeten uitleggen. Als ze ook de netten van vissers en de webben van spinnen gaan schrappen, moeten we ons echt zorgen maken. Bid voor ons, arme vissers. Ze nemen ons in de boot en wij mogen ook nog de diesel betalen. Koorddansers met een steekje los... zo zijn we allemaal een beetje, toch? Zolang we ons evenwicht bewaren en netjes recht over het slappe koord lopen, gaat het. Maar zodra je de draad kwijt bent... Als je niet meer weet wat je moet zeggen, roep je al snel van alles. Je zegt wat je juist niet had moeten zeggen. En achteraf kun je alleen nog zeggen: sorry, het floepte eruit. Dat bedoelde ik helemaal niet. Het was juist precies wat ik wilde verzwijgen. Het schoot door mijn hoofd en de woorden kwamen vanzelf uit mijn mond. Want je moet toch iets zeggen, hè? Je moet de ruimte vullen. Stilte is het ergste wat er is. Volstrekt ondraaglijk. Zeker als mensen speciaal zijn gekomen om te horen wat je te zeggen had en er ook nog voor betaald hebben. En als ik het over stilte heb, bedoel ik niet alleen niet praten. Niets zo spraakzaam als een mimespeler. En ik weet niet of u ooit in de bus hebt gezeten met een groep dove mensen die gebarentaal gebruiken, maar stil is anders. Nee, daar staan zonder iets te zeggen is veel moeilijker dan praten zonder iets te zeggen, geloof me. Maar praten om te praten zegt dan weer heel veel. Een gat in je geheugen is als een glijbaan. Als een zwart gat. Je weet dat je op je kont terechtkomt, maar niet waar. Het enige wat je zeker weet is dat je, zodra je begonnen bent te glijden, niet meer kunt stoppen. Logisch dat je even aarzelt voor je jezelf laat gaan. Waarom vertel ik dit eigenlijk? Waar wil ik naartoe? U zegt niets. U helpt me ook niet echt. Maar ik ben het gewend. Ik kom net bij mijn psychiater vandaan. Die zegt ook nooit iets. Aan de ene kant voorkomt dat dat hij onzin vertelt. Gek genoeg leken alle psychiaters die ik wél iets heb horen zeggen nog gekker dan ik. Van deze heb ik in tien jaar tijd nog nooit zijn stem gehoord. Dus heb ik hem zojuist gezegd dat we er maar beter mee kunnen ophouden. Het kostte me echt te veel moeite iedere week weer iets te bedenken om tegen hem te zeggen. Zeker sinds alles in euro's wordt afgerekend. En toen het twee keer per week werd... laat maar. Bovendien hoef ik nu niet meer te gaan liggen, nu ik hier sta. Hier is het eigenlijk net een divan, met meerdere rijen psychiaters die zwijgend naar me luisteren. En hier bent ú tenminste degene die bij iedere sessie de biljetten neerlegt.

11 – Het huishouden

Het huishouden doen is niet dat ik het nou zo leuk vind. Begrijp me niet verkeerd: ik ben niet zo'n keurige oude vrijgezel die verslaafd is aan boenwas en in de beslotenheid van zijn woning geniet van het glijden over een pas geboende parketvloer. Toch vind ik dat er een zekere stille grootsheid zit in voor je eigen deur vegen. Wie de bezem stevig vasthoudt, blijft goed aan de werkelijkheid verankerd. Stof zijn wij en tot stof keren wij terug. Tot die tijd kunnen we het maar beter zelf afnemen. Zelf de pot van je wc schrobben dwingt tot een zekere nederigheid. Tot bescheidenheid. Ik durf zelfs te beweren dat je eigen huis schoonmaken een vorm van geestelijke hygiëne is die heel wat waanzin voorkomt. Ik heb het niet over individuele eigenaardigheden. Landru was naar verluidt nogal huiselijk; ook dokter Petiot hield zijn misdaden graag binnenshuis. Dat heeft hen niet belet zich af en toe iets te laten gaan. Maar wel strikt in de privésfeer! Nee, ik heb het over de verdediging van de democratie. De dweil is de laatste verdedigingslinie tegen de tirannie. Zou Hitler Polen zijn binnengevallen als hij eerst nog had moeten stofzuigen? Zou Pol Pot zijn eigen volk met zoveel ijver hebben uitgeroeid als hij thuis de spinnenwebben van het plafond had moeten halen? Nee, je ziet een dictator nooit zelf een potje koken. Een huishoudelijke hulp nemen is jezelf al een beetje als huiselijke tiran zien. Het is de eerste stap naar grootheidswaan. De symbolische annexatie van Portugal! Genialiteit daarentegen sluit huishoudelijk talent niet uit. Je ziet Archimedes zo voor je, met rubberhandschoenen aan voor de gootsteen, terwijl hem zijn beroemde wet te binnen schiet: iedere hand die in afwaswater wordt ondergedompeld, ondervindt een opwaartse kracht die gelijk is aan het gewicht van het verplaatste sop. En als er in musea zoveel fruitschalen, groenteschillen en bloederige stukken vlees op stillevenen staan, komt dat vast doordat de grote meesters veel tijd in de keuken doorbrachten. Een schoonmaker inhuren, geloof me, is intellectuele luiheid. Wat zeg ik? Het is de erfzonde! De eerste keer dat de mens zijn verantwoordelijkheid ontloopt en daarmee de deur opent naar alle toekomstige vormen van lafheid. Het eerste akkoordje met je geweten dat alle latere compromissen mogelijk maakt. Het is de oorsprong van het kapitalisme! Het begin van de uitbuiting van de mens door de mens. Of preciezer: van de schoonmaakster door de man, of door de executive woman, die, daar zult u het mee eens zijn, al bijna geen gewone vrouw meer is. Want we moeten op zijn minst de moed hebben de waarheid onder ogen te zien: de grote schoonmaak die u thuis weigert te doen uit angst voor vieze handen, zal iemand anders in uw plaats moeten doen. De spons die u niet wilt aanpakken omdat u uw huid wilt sparen, zal een ander voor u moeten hanteren. En daarna wast u uw handen in onschuld, zoals Pontius Pilatus. Die ander zult u minachten om zijn dienstbaarheid, of op zijn minst neerbuigend behandelen, zodat hij de prijs betaalt voor uw eigen lafheid. Waarom denkt u dat mensen hun schoonmaker zo graag zwart betalen? En ook nog zonder enig gewetensbezwaar. Omdat we ons niet werkelijk kunnen voorstellen dat het schoonmaken van andermans huis een echt beroep is. Laat staan werk dat een fatsoenlijk loon en sociale rechten verdient. Dus zoeken we een alibi. We zeggen tegen onszelf dat we het natuurlijk zélf zouden doen als we niet iets veel belangrijkers te doen hadden: de ramen van de woonkamer zemen en de wc-bril boenen. Dat we het aan een derde overlaten is niet uit luiheid. Integendeel. Het is uit plichtsbesef. Bijna uit zelfopoffering. Omdat we de rest van de mensheid niet willen beroven van alle

weldaden die we haar niet zouden kunnen schenken als we ondertussen zelf de badkamer moesten schrobben. Begrijpt u nu wat ik met nederigheid bedoelde? Goed, tegen de natuur kun je natuurlijk ook niet ingaan. Het is duidelijk dat een normaal gebouwde man genetisch niet is uitgerust om een stoomstrijkijzer te bedienen. Maar ja... daarom heeft de samenleving het huwelijk uitgevonden. Huishoudelijke taken verdelen, prima. Als iedereen zijn waardigheid maar behoudt. Dan kan het paar, in die edele gedeelde huiselijke dienstbaarheid, weer worden wat het nooit had mogen ophouden te zijn: een huishouden. Voltaire zei toch dat we onze tuin moesten onderhouden? Hij vond het blijkbaar niet nodig eraan toe te voegen dat we ook de groenten moesten schillen, onze eigen soep moesten opscheppen en daarna de kommen afwassen, maar dat sprak vanzelf. Voorwaar, ik zeg u: de schoonmaakster is absoluut niet de toekomst van de man. En wanneer de groten der aarde grondwettelijk verplicht worden hun eigen kleine wasjes te draaien, zal de hele mensheid eindelijk naar lavendel ruiken.

12 – Zoals vroeger

Weet u nog? Dat waren nog eens tijden... Tenminste, dat zeggen we. Dat denken we. Was vroeger werkelijk zo goed? Het was in elk geval het begin. Het begin van alles. De eerste der Mohikanen. Religie is de ritualisering van een verzonnen herinnering. Eerst sta je verlangend voor de ramen van dure restaurants en voor zalen waar je onder de achttien niet binnen mag. En wanneer je eindelijk oud genoeg bent om naar binnen te gaan, mis je vooral de honger van vroeger. Die goede oude tijd waarin je nog trek had. Toen nieuwsgierigheid nog geen ondeugd was. Ataraxie is geen kinderziekte maar het alibi waarmee oude mensen zich bij de feiten neerleggen. Om aan dat noodlot te ontsnappen zou je de volgorde moeten kunnen omkeren van de gangen die de geschiedenis ons telkens weer voorschotelt. Aan tafel gaan met lege zakken. Zorgen dat de eetlust al etend komt. En toch met honger blijven zitten. Helaas maken kleine stroompjes grote rivieren, waar je ook gaat. Kleine vaatjes worden grote slagaders. Je wacht je hele leven op het gelukkige ongeluk dat de loop ervan zal veranderen. En wanneer het eindelijk gebeurt, is het hart er niet meer bij. Als het tenminste geen hartaanval is. Ouderdom is een schipbreuk die niet altijd goed afloopt. Save our souls. Of zoek voor die zielen een onbewoond eiland waarop ze kunnen aanspoelen en helemaal opnieuw beginnen. Waar is het in vredesnaam misgegaan? Tot vandaag stel ik mezelf die vraag: is deze gigantische verspilling het gevolg van een oud misverstand dat een eerlijk gesprek, zelfs jaren later, had kunnen oplossen? Of is ze uiteindelijk slechts het logische resultaat van een eindeloze dialoog tussen doven? Ach, als we goed nadenken en een beetje slim zijn, kunnen we ons misschien nog herinneren dat we ooit een aap waren. Of zelfs een liaan. Soms herinner ik me in deze jungle de tijd dat ik soepel was als een liaan. Toen die ene uitbarsting van levenslust nog genoeg was om verlangen en vervulling hetzelfde te laten betekenen.

13 – De vervanger

Goedendag! Ik ben de vervanger. Ik stel me maar even voor, want ik weet niet zeker of iedereen me kent. Ik ben God. Nee, blijft u rustig zitten. Geen moeite doen. Ik weet het, in het begin is het wat indrukwekkend, maar geloof me: u went heel snel aan mijn aanwezigheid. Binnenkort ziet u me niet eens meer en doet u gewoon alsof ik niet besta. Net als bij mijn voorganger. Natuurlijk vraagt u zich af hoe je God wordt. Logisch. U denkt: die man is uit een inrichting ontsnapt, samen met zijn vriend die denkt dat hij Napoleon is. Maar ik beweer niet dat ik Jezus Christus ben, hoor. Iedereen weet dat Jezus Christus tweeduizend jaar geleden gestorven is. Bovendien had ik het uiterlijk niet mee. Dat zou niet geloofwaardig zijn geweest. En vooral niet waar. Maar God... God ziet er nergens naar uit. Hij is overal en nergens zichtbaar. Als je hem iets vraagt, antwoordt hij niet. En tussen ons gezegd: het is al heel lang geleden dat hij nog iets werkelijk spectaculairs heeft gedaan. Kijk maar hoeveel moeite de Kerk tegenwoordig heeft om achteraf nog één of twee wonderen officieel erkend te krijgen. En dan gaat het nog om klein bier. Zoiets als: ik was de sleutels van mijn SUV kwijt en nadat ik de paus op televisie had gezien, verschenen ze op wonderbaarlijke wijze weer in de voering van mijn jas. Of: ik had darmkanker en na drieëntwintig chemokuren, een totale verwijdering van mijn ingewanden en een bedevaart naar Lourdes ben ik wonderbaarlijk genezen, met een sonde in mijn maag en een stoma. Dat is toch iets anders dan de Rode Zee in tweeën splijten of op blote voeten zonder motorboot over het Meer van Tiberias waterskiën. Dat had stijl. Geen wonder dat het toen roepingen opleverde. Goed, God heeft de wereld geschapen. De Big Bang, Adam en Eva, de dinosaurussen, alles in één werkweek. In het begin heeft hij inderdaad indruk gemaakt. Maar daarna? Tegenwoordig is God vooral een eretitel. Almachtig, laat me niet lachen. Hij heeft ongeveer evenveel macht als onze koning. Dus dacht ik: Bernard, daar ligt een vacature. Ja, eigenlijk had ik dat niet moeten vertellen, maar voordat ik God werd heette ik Bernard. Het is vrijwilligerswerk, akkoord, maar de paus doet het ook niet voor het geld. Voor paus moet je trouwens nog studeren. Je moet kandidaat worden, er zijn verkiezingen... Om God te worden hoef je je met dat soort gedoe niet bezig te houden. Beginnen als God is een beetje als stoppen met roken. In het begin is het lastig. Daarna is het gewoon volhouden. Een kwestie van wilskracht. Je moet erin geloven. Als je niet eens in jezelf gelooft... Ik weet natuurlijk waarom u hier bent. Niet voor de collecte aan het eind. Wanneer u zich tot mij wendt, verwacht u het goede woord. Bijvoorbeeld dat ik u even de winnende combinatie van de volgende Lotto in het oor fluister, liefst met het bonusgetal erbij. Zo werkt het niet. Niet dat ik me graag laat smeken, maar als vragen genoeg was, zou iedereen het doen. Nee, ik zal niet meer doen dan degene die ik vervang, maar ik beloof dat ik de zaak in de gaten houd. U zult mij ook niet zien, maar ik zal altijd bij u zijn, net als hij. Geef gewoon even van tevoren een seintje. Een ziek kind, een reorganisatie met ontslagen, een sterfgeval in de familie... Bel me en ik kom eraan. Dag en nacht. Weer of geen weer. Ik laat mijn mobiele nummer bij de ingang achter. Het gesprek kost natuurlijk wel geld, tenzij u onbeperkt kunt bellen. Als ik niet opneem, spreekt u iets in op mijn voicemail... *(Kijkt op zijn horloge.)* Oei... Niet dat ik me verveel, maar ze verwachten me ergens anders. Ik kan

overal zijn, akkoord, maar niet tegelijkertijd. Geloof me: na een week of twee merkt u het verschil met de vorige niet meer.

14 – Over het mooie weer praten

Vreemd weer, vindt u niet? Je weet niet wat je aan moet trekken. Gaat het de goede kant op, of staat het ergste al vast? Heeft het eigenlijk nog zin je aan te kleden? Weer van het seizoen, zeggen ze dan. Is het de moeite waard erover te praten? Maar je moet toch naar buiten. Je moet toch praten. Weer of geen weer. Al is het maar om de vuilnis buiten te zetten en de koelkast te vullen. Als we naar onszelf luisterden, bleven we soms liever thuis. In bed. Om over mooi weer te praten en over regen. Maar ze zeggen dat we in een mensenleven al ongeveer dertig jaar slapen. Stel je voor dat we ook nog gingen uitslapen. In elk geval brengen we in ons leven heel wat jaren door met tegen onszelf praten. Met hardop in ons eentje praten. Als kind spreken we met mensen die hadden moeten bestaan. Als we oud zijn, met mensen die niet meer bestaan. Daartussenin, als volwassene, luisteren we vooral graag naar onszelf. De ander dient alleen om de echo terug te kaatsen. We praten tegen muren zonder oren. Tegen honden die niets terug kunnen zeggen. We schreeuwen in het gezicht van doven en spreken gebarentaal tegen blinden. Iedereen praat tegelijk. En wanneer er niets meer te zeggen valt, luistert iedereen tegelijk. We praten alleen omdat we bang zijn voor het donker. We praten ook in het luchtledige om te proberen het op te vullen. Als je het geluk hebt iets tegen jezelf te zeggen te hebben, kun je met jezelf in gesprek gaan. Jezelf een luisterend oor bieden. Luisteren naar wat je jezelf te vertellen hebt, is minstens zo belangrijk als luisteren naar wat anderen te zeggen hebben. Dus praten we en luisteren we naar ons eigen gepraat. Maar we vertellen onszelf niet alles. We liegen tegen onszelf. En als we heel overtuigend zijn, gaan we uiteindelijk zelfs geloven dat we iemand zijn. Dertig jaar slapen. Het leven is een droom, in elk geval voor de helft. De andere helft is een leugen. Met een paar momenten van waarheid die je niet altijd wilt horen. Het klaart op, vindt u niet? Het wordt vannacht mooi weer. Kijk, je kunt de sterren zien. Het lijkt alsof ze tegen ons praten. Ik weet zeker dat daarboven iemand is. Met oren, maar niet God. Mensen die met elkaar praten, of niet. Mensen die met zichzelf praten, of daar juist mee opgehouden zijn. Mensen die zichzelf verhalen vertellen en ze uiteindelijk geloven. Mensen die ook in het luchtledige praten. 's Nachts luister ik soms naar die bewoners van de hemel. Denkt u dat we ooit met ze kunnen praten? Over het mooie weer. En over de regen?

15 – Onze vader die in ons zijt

Als we onszelf op straat zouden tegenkomen zoals we er over dertig jaar uitzien, denkt u dat we ons zouden herkennen? Niet zeker. Ik bedoel niet u en ik. We kennen elkaar nauwelijks. De kans dat ik me u over dertig jaar herinner is klein. Bovendien zult u tegen die tijd flink oud zijn geworden. Onherkenbaar. Als u er nog bent. Nee, ik bedoel mezelf: stel dat ik morgen toevallig mezelf tegenkom, maar dan dertig jaar ouder. Zou dat gezicht me iets zeggen? Dertig jaar geleden had ik lang haar, reed ik motor en las ik *OOR*. Als ik mezelf vandaag in de metro zou zien, kalend en verdiept in het *Financieele Dagblad*, zou ik dan het verband leggen? Zou ik op zijn minst denken: verrek, die ouwe zak komt me bekend voor. Hij lijkt een beetje op mijn vader. Dan zou ik al helemaal geen zin meer hebben hem aan te spreken. In dertig jaar verander je behoorlijk. Meestal niet ten goede. Ben je dan nog helemaal dezelfde, of verander je onvermijdelijk in je eigen vader? We zijn allemaal bang dat we ooit doodgaan, maar eigenlijk maken we ons voor niets druk. Je sterft niet in één dag. Behalve door een ongeluk. Als je van ouderdom sterft, ga je iedere dag een beetje dood. Uiteindelijk vergeet je zelfs wie je was. We zijn allemaal voorbestemd om onbekende soldaten te worden. Als u het geluk hebt nog dertig jaar te leven, bent u niet degene die ze begraven. Het is iemand anders. Iemand die u niet kent, nooit ontmoet hebt en nooit zult ontmoeten. Een vreemdeling die u misschien niet eens aardig zou vinden. Want laten we eerlijk zijn: ouder worden maakt ons zelden sympathieker. Als u uzelf nu al niet geweldig vindt, zult u over dertig jaar waarschijnlijk een hekel hebben aan degene die u geworden bent. Misschien wenst u hem zelfs dood. We wensen allemaal min of meer de dood van onze vader, nietwaar? U zult hem verwijten dat hij u niet als een zoon heeft gekoesterd. En hij zal u verwijten dat u zijn dromen niet hebt waargemaakt. Om onze vader te begrijpen, zouden we hem als kind moeten hebben gekend. En zelfs dan. 's Morgens kijk ik in de spiegel, herken mezelf nu al nauwelijks en heb niets interessants tegen mezelf te zeggen. Laat staan wanneer daar een kerel staat die op mij lijkt maar dertig jaar ouder is. Een man die misschien nooit zal bestaan trouwens. Als we bij onze geboorte de datum van onze dood kenden, zouden we precies weten wanneer de helft van ons leven voorbij was. Nee, communicatie tussen generaties is niet eenvoudig. Zelfs niet met jezelf. Maar ik geef u een advies: als u morgen uzelf tegenkomt zoals u over dertig, veertig of vijftig jaar zult zijn, spreek dan dit gebed tot hem uit: Onze vader die in ons zijt, uw naam blijve ons vertrouwd, uw einde van heerschappij zij vredig, laat uw gebrek aan wilskracht onze dromen niet veroordelen, geef ons iedere dag een reden om te leven tot uw leeftijd, vergeef ons onze dwaalwegen zoals wij ook uw verzaking zullen moeten vergeven, laat ons bezwijken voor de verleiding en verlos uzelf van het berouw.

16 – Sneeuw laten vallen

Jullie mogen blijven zitten! Ik ben... jullie nieuwe docent filosofie. Ik weet het, tot nu toe kenden jullie mij vooral als docent lichamelijke opvoeding. Maar mevrouw Zarbi... ik bedoel mevrouw Zerbi, heeft zich, zoals jullie weten, gisteravond van het leven beroofd door zichzelf in brand te steken in een badkuip vol superbenzine. O, wisten jullie dat niet? Mijn fout. Hoe dan ook, omdat het onderwijsdistrict Créteil momenteel door zijn voorraad filosofiedocenten heen is... Geen idee hoe dat komt. Met filosofiedocenten is het net als met priesters: er is een roepingencrisis. Kortom, de directrice heeft mij gevraagd mevrouw Zarbi... Zerbi te vervangen. Tegenwoordig moet je nu eenmaal breed inzetbaar zijn in ons vak. Je moet je kunnen aanpassen. Voor jullie geldt straks hetzelfde, als jullie ooit werk vinden. Dan heet het 'inzetbaarheid'. Tenminste, dat zei de directrice. Ik weet het, aan het eind van het jaar doen jullie eindexamen, maar... het was ik of niemand. Dan kunnen jullie maar beter meteen leren je aan te passen. Goed. Als er geen vragen zijn, beginnen we. Wat is filosofie eigenlijk? Zo ingewikkeld is dat toch niet? Je stelt de basisvragen. Ik bedoel: de fundamentele vragen. De vragen waar je niets aan hebt. Zoiets als... wat is dit voor een zootje om ons heen? Hoe is die hele puinhoop begonnen? Houdt deze ellende ooit op? Waar mevrouw Zerbi nu ook is, misschien kent zij inmiddels het antwoord op al die vragen. Helaas kan ze niet terugkomen om ons te vertellen of er na de dood nog iets bestaat. Ze is volledig verkoold. Voor het eindexamen zullen we het dus zelf moeten uitzoeken. Filosofen stellen al duizenden jaren dit soort vragen zonder ooit een antwoord te vinden dat langer dan vijf minuten overeind blijft. Het zal jullie misschien verbazen, want ik heb nooit filosofie gestudeerd, maar ik denk dat ik het antwoord gevonden heb. Nou ja, een begin van een antwoord. Je moet gewoon terug naar de basis. Als je goed zoekt, ontdek je dat het antwoord in jezelf zit. En dat je niet al die onleesbare boeken hoeft door te worstelen die op de literatuurlijst staan die mevrouw Zerbi aan het begin van het jaar heeft uitgedeeld. Ik weet niet of ze die zelf allemaal gelezen had, maar jullie zien waar het haar gebracht heeft. Nee, geloof me, het is beter dat iedereen uitgaat van zijn eigen ervaring, van zijn eigen herinneringen. Ik weet zeker dat jullie op een bepaald moment in jullie leven al eens vlak langs de waarheid zijn gelopen zonder het te merken.

Bij mij gebeurde het tijdens een bedevaart naar de Mont-Saint-Michel. In het begin had ik er trouwens niet zoveel zin in. Mijn vrouw wilde vooral gaan. Maar goed, de Mont-Saint-Michel moet je toch minstens één keer in je leven gezien hebben, nietwaar? En de busreis werd door de gemeente aangeboden. Rond het middaguur kwamen we met de bus op de parkeerplaats aan, na drie uur rijden in dichte mist zonder zelfs maar bij een tankstation te kunnen stoppen om te plassen. We moesten diezelfde avond terug naar Créteil, dus er viel geen tijd te verliezen. Een soort commandotocht. Iedereen de bus uit en in hoog tempo richting abdij. Je hoeft niet echt in God te geloven om te voelen dat de plek uitnodigt tot meditatie. Halverwege zegt mijn vrouw ineens: 'Besef je dat de Mont-Saint-Michel op de Werelderfgoedlijst staat en dat het over een paar jaar, als we niets doen, misschien niet eens meer een eiland is?' Eerlijk gezegd begreep ik eerst niet wat ze bedoelde. Het was eb en in de mist leek de Mont-Saint-Michel eerder op een enorme drol die midden op het strand was neergelegd. Maar het zette me wel aan het denken. En opeens begon ik mezelf vragen te stellen. Waarom de Mont-

Saint-Michel en niet helemaal niets? Waarom mijn vrouw en niet een andere? Waarom bij vloed de mogelijkheid van een eiland en bij eb niet? Ondertussen waren we bijna bij de abdij. Wat was het koud. Het was december, een paar dagen voor Kerstmis. Misschien had dat er ook mee te maken. Terwijl ik de helling opliep, voelde ik iets... bizars in me opkomen. Ik was ervan overtuigd dat ik op die heilige plek het antwoord zou vinden op alle vragen die ik mezelf tot dan toe nooit had gesteld.

Maar ik was buiten adem, stond te verkleumen en had mijn schoonmoeder beloofd iets van de Mont-Saint-Michel mee te brengen, dus ging ik een souvenirwinkel binnen. Aan souvenirs geen gebrek daar. Ik keek rond naar iets kleins en goedkoops voor mijn schoonmoeder en toen, als door een wonder, zag ik zo'n glazen bol met water erin en de Mont-Saint-Michel in het midden. Jullie kennen dat wel. In Parijs hebben ze ze met de Eiffeltoren. Automatisch pakte ik het ding op en, alsof een vreemde wil mijn hand bestuurd, begon ik ermee te schudden. Jullie geloven het niet: het begon te sneeuwen! In de glazen bol bedoel ik natuurlijk. Maar toen keek ik naar de deur. Buiten sneeuwde het óók! En ineens begreep ik het. Die sneeuwbol was het heelal in miniatuur. De wereld lag in mijn hand. Ik werd letterlijk verlicht door die openbaring. Ik keek naar de bol. Ik keek naar buiten. Hoe harder ik schudde, hoe harder het sneeuwde op de Mont-Saint-Michel. Ik was almachtig. Ik was de Almachtige! Na een tijdje begon de verkoper me nogal vreemd aan te kijken en moest ik de bol terugzetten. Langzaam zakte alle sneeuw naar beneden en kwam ik weer bij zinnen.

Maar sinds dat moment weet ik het: de wereld is een glazen bol waarin je zowel het verleden als de toekomst kunt lezen. Je schudt de bol en dat is de Big Bang. De vlokken vallen nooit op dezelfde plek, nooit in dezelfde volgorde, nooit met dezelfde snelheid, maar uiteindelijk komt alle sneeuw altijd weer beneden terecht. Dan hoef je alleen opnieuw te schudden en alles begint van voren af aan. Het is iedere keer anders, maar uiteindelijk komt het op hetzelfde neer. Geen twee vlokken zijn identiek, ze volgen allemaal hun eigen baan, maar er blijft altijd precies evenveel sneeuw en uiteindelijk valt alles naar beneden. Snappen jullie? Ik weet nog niet wie dat ding schudt, en waarom, maar ik heb zo mijn vermoedens. Waarom voelt iedere idioot die een souvenirwinkel op de Mont-Saint-Michel binnenloopt de onweerstaanbare behoefte die sneeuwbol te schudden? Om het plezier de sneeuw te zien vallen! Waarom zou God, als hij bestaat, daar dan geen zin in hebben? En hou je vast, want ik ben nog niet klaar. Wat als God uiteindelijk... ik ben? Ik bedoel: jullie ook, als jullie willen. De optelsom van alle idioten van onze soort. Daar worden jullie even stil van, hè? Daarom zei ik onmiddellijk ja toen de directrice vroeg of ik genoeg van filosofie wist om mevrouw Zerbi te vervangen. Ik dacht: dit is een teken van het lot. Mijn kans om zoveel mogelijk mensen te laten delen in de bescheiden kennis die ik heb opgedaan over de mysteries van de wereld om ons heen.

Goed, dat lijkt me genoeg voor vandaag. Je moet de lat bij de eerste les ook niet te hoog leggen. Allemaal op de buik nu! We sluiten af met een paar push-ups. Een gezonde geest in een gezond lichaam, zoals de directrice zegt. En push-ups kunnen bij het eindexamen altijd nog van pas komen, nietwaar?

17 – Halve nieuwjaarswensen aan Nederland

Beste landgenoten, mijn nieuwjaarswensen zullen dit jaar half zo lang zijn als anders, want het is 31 december, acht uur 's avonds, er is een noodtoestand en onze tijd raakt op. Om te beginnen wacht er thuis een kalkoen op me, en dat is een taaie. Misschien heb ik wat te groot ingekocht: ik weet niet eens zeker of ik hem in één stuk in de oven krijg. Met een uur gaartijd per kilo kan ik hem waarschijnlijk pas half januari opeten. Maar goed, laten we die grote kalkoen vergeten en terugkeren naar onze schaapjes, dat wil zeggen naar u, beste landgenoten. Als regeringsleider is het mijn plicht u te waarschuwen voor de rampzalige toestand waarin ons land zich bevindt op het moment dat ik tot u spreek. Toen dit jaar begon, beschikte het over 365 dagen. Vandaag is er nog maar één over. U ziet hoe het tekort van Nederland dag na dag, jaar na jaar, onverbiddelijk blijft oplopen. Maak u geen zorgen: ik heb God zojuist gevraagd ons in zijn oneindige barmhartigheid vanaf morgen een nieuwe kredietlijn van enkele maanden toe te staan. Maar ik moet u waarschuwen: Nederland kan zijn tijd niet ongestraft blijven uitgeven alsof hij onbeperkt is. Daarom heb ik besloten vanaf 1 januari nog maar één dag op de twee te vervangen. Het komende jaar zal dus slechts zes maanden tellen. Het begint op 1 januari en eindigt op 30 juni, wanneer ik opnieuw voor u verschijn om u een gelukkig nieuwjaar te wensen. Ik begrijp dat deze hervorming, die ons land hard nodig heeft, enige aanpassing van u zal vragen. Maar dankzij de algemene opwarming van de aarde zult u binnenkort nauwelijks nog verschil merken tussen de seizoenen en zullen alle jaren op elkaar lijken. Hooguit zullen de jaren zonder zomer iets beroerder aanvoelen dan de andere. Volledig in lijn met deze hervorming, die bovendien het rendement zal verdubbelen van alle belastingen die jaarlijks door de staat worden geïnd, heb ik nog een krachtige maatregel genomen: de definitieve afschaffing van de overgang tussen zomer- en wintertijd, die ons land al jaren verdeelt. Voortaan is er nog maar één tijd. Maar slechts zes maanden per jaar! Beste landgenoten, ik wens u een uitstekend halfjaar. Ik geloof in de goede kant van de macht en ik zal u niet verlaten. Leve het Koninkrijk der Schapen en half leve Nederland.

18 – Laat me lachen

Make love, not war... Weet u nog? Dat zeiden ze tijdens de Vietnamoorlog. Helaas slaagden we er vóór Vietnam al uitstekend in liefde en oorlog tegelijk te bedrijven, en daarna zijn we er gewoon mee doorgegaan. Liefde gaat heel goed samen met oorlog. Die twee vormen al eeuwen een uitstekend stel. Neem de Trojaanse oorlog. De oorlog die echt bestaan heeft. Zo'n beetje de eerste oorlog die die naam verdiende. Het is een liefdesgeschiedenis. Nou ja, een seksaffaire, dat komt op hetzelfde neer. Paris gaat met de mooie Helena naar bed. Om Helena terug te krijgen stuurt Menelaos zijn rivaal eerst een Trojaans paard om zijn programma in de war te sturen, en uiteindelijk legt de bedrogen echtgenoot de hele stad plat. Want voor het geval u het niet wist: Troje bestaat niet meer. Van de kaart geveegd. Als u er deze zomer vakantie wilde vieren of deze winter op huwelijksreis wilde gaan, zult u een andere bestemming moeten zoeken. En over huwelijksreizen gesproken: verliefd zijn weerhoudt niemand ervan Polen binnen te vallen of de helft van de mensheid die het minst op hem lijkt uit te roeien. Ik weet zeker dat Adolf heel veel van Eva hield. Ze pleegden tenslotte samen zelfmoord, vlak na hun huwelijk. Waarschijnlijk dachten ze dat het beste al achter hen lag en dat ze zich het ergste maar moesten besparen. Twee enkele reizen naar de hel. Vreemde huwelijksreis. Nee, als liefde geen eeuwige rust is, dan is ze hooguit de rust van de krijger. Tijdens verlof even snel achter de kerk, tussen twee slachtingen door, en daarna terug naar het front.

Dat is dan nog de liefde die oorlog voert zoals in 1914: twee of drie keer per eeuw een grote oorlog tussen kleine soldaatjes, in het open veld of terwijl ze steden met de grond gelijkmaken. Maar de oorlog tussen mensen die van elkaar houden, de dagelijkse oorlog, het huiselijke oorlogje, de guerrilla in de woonkamer, werkt minstens zo goed. Wat is volgens u in vreedstijd wereldwijd een van de voornaamste oorzaken van moord? Geweld tussen partners en zogenoemde crimes passionnels. Voor ieder verliefd stel dat op een bankje zit te zoenen, hoeveel echtparen delen later thuis geen klappen uit op de bank? Make love, not war... Laat me lachen. Volgens mij zouden we beter zeggen: make humor, not war. Hebt u ooit twee soldaten elkaar zien opensnijden terwijl ze samen dubbel lagen van het lachen? Of twee geliefden elkaar zien slaan tussen twee lachbuien door? Ik niet. Tenzij er maar één van de twee lacht. Degene die het wapen in handen heeft. Tirannen en sadisten lachen trouwens vaak graag, in gezelschap of privé. Dat betekent niet dat ze gevoel voor humor hebben. Is het u opgevallen? De minst grappige mensen lachen altijd het hardst. Maar alleen om hun eigen onzin.

Humor is geen solitair genoegen en ook geen afgedwongen verhouding. Humor betekent niet dat je overal en om alles wilt lachen en ervan uitgaat dat hilariteit een sociaal overdraagbare aandoening is. Je lacht nooit werkelijk van harte ten koste van een ander. Humor is een troostgeschenk dat je eerst aan jezelf geeft en daarna met anderen deelt. Uit burgerlijke naastenliefde. Om een vrouw te verleiden moet je haar, zeggen ze, eerst aan het lachen maken. Vrouwen denken waarschijnlijk dat een man die de moeite neemt háár te laten lachen in plaats van zelf om zijn grappen te bulderen, ook attent genoeg zal zijn om later het plezier met haar te delen dat zij hem misschien wil

schenken. Liefde of oorlog? Allebei, generaal! Make love, not war? Maak dat de kat wijs. Make humor, not war! En wat de rest betreft, in het algemeen... laat ons met rust.

19 – Hier of daar

Ik kom graag hier. Je zit in de schaduw. Geen geluid. Meestal is er bijna niemand. En als je toevallig iemand tegenkomt, hoef je geen praatje te maken. En die stilte... Op het platteland heb je vogels. En vliegtuigen. Vliegvelen liggen altijd buiten de stad, tussen de velden, en om van de ene stad naar de andere te komen moeten vliegtuigen nu eenmaal over het platteland vliegen. Vliegtuigen maken nog meer lawaai dan vogels. En dan heb ik het nog niet over jagers. Niet de mannen die op patrijzen schieten. Dat is tenminste seizoenswerk. Ik bedoel straaljagers. Jachtbommenwerpers. Voor hen is het jachtseizoen het hele jaar open. Boven Parijs voeren ze hun kunstjes niet uit, hè? Hooguit één keer per jaar, op 14 juli, boven de Champs-Élysées. De rest van het jaar laten ze de Parijzenaars met rust. Nee, meestal trainen die jagers boven korenvelden. Tussen de kraaien. Voor de volgende oorlog. Oorlog voer je nu eenmaal liever op het platteland. Het is een buitenactiviteit. Er is meer ruimte om te manoeuvreren. En oorlog is net als kamperen: op het platteland geeft het minder rommel. Verdun is maar een klein stadje met heel veel velden eromheen. En een camping. Oorlog midden in de natuur laat bijna geen sporen na. Het Rode Kruis haalt de doden op en begraaft ze op het veld van eer. Daar groeien witte kruisen. Netjes op een rij in Engels gazon. Oorlog op het platteland richt nauwelijks schade aan. Heel snel is het alleen nog een nare herinnering. Daarna een vage herinnering. Na een goede militaire campagne worden de slagvelden omgeploegd en kun je gewoon opnieuw zaaien. Desnoods laat je vlak voor de oogst de luchtmacht nog eens overvliegen om de laatste parasieten met insecticide te bestrijden of waterbommen te gooien op bosbranden. Het landschap weer op orde brengen is toch eenvoudiger dan iedere keer de steden die je net hebt platgebombardeerd steen voor steen opnieuw opbouwen. Trouwens, is het u weleens opgevallen? Als tijdens een oorlog een hele stad wordt verwoest en er blijft één gebouw overeind, dan is het een kerk. Dat noemen ze een wonder. Best. Maar het is nu juist het enige gebouw waar je niets aan hebt. Je zou beter alleen gebedshuizen bombarderen, buiten de diensten om. Dan vallen er minder slachtoffers. Of oorlog gewoon beperken tot open terrein.

Nee, de natuur is veel minder vreedzaam dan stadsmensen denken. Daarom kom ik voor wat rust liever hier. Een beetje voor eigen parochie preken. Hier... Beseft u het? Gek eigenlijk. Juist hier, op exact deze plek, heeft ons hele leven tot vandaag ons op dit precieze moment gebracht. Ons hindernissenparcours. Alle treinen die we hebben genomen en alle treinen die we gemist hebben. Alle keren dat de dood langs ons heen streek, en alle risico's die we niet namen. Alle vrouwen die we niet kregen en degenen die ons verlieten. Tien jaar, twintig, veertig, tachtig... En dat allemaal om hier uit te komen. Buiten adem. Ons curriculum vitae. Een leven lang rennen. Dan mogen we toch vijf minuten gaan zitten om erover na te denken. Over een uur zijn we alweer ver weg, ergens anders. Weer in beweging. Terug in de draaikolk. De afvoer van het leven die ons onverbiddelijk naar de bodem van het zwembad trekt met het wegstromende water. De tijd gaat voorbij. Daar kunnen we niets tegen doen. Hij stroomt dwars door ons lichaam heen, zelfs als we oorlogsmoe besluiten onbeweeglijk te blijven zitten, armen over elkaar, en passief verzet te plegen.

Dus brengen we ons leven door met ons van het ene punt naar het andere te verplaatsen, om de tijd te doden. Soms reizen we. Meestal ijsberen we. Heen en weer. Hier of daar. Rondjes. Stel dat je aan het eind van je leven in één keer alle verplaatsingen kon terugzien die je sinds je geboorte op aarde hebt gemaakt. Zoals op zo'n versnelde film. Dát zijn we. De som van al onze gestippelde verplaatsingen. Van onze wegen en dwaalwegen. Van evenwijdige lijnen die elkaar nooit ontmoeten. De lichtende arabesk die we met onze eigen adem tekenen van het vertrekpunt tot het eindpunt. Nergens. Tot het licht uitgaat. Ik kom graag hier om aan het donker te wennen.

20 – Death Valley

Achter ons verdwijnt de weg in het oneindige. De bus komt langs de kant tot stilstand en we stappen wankelend uit, verblind door de felle zon en stram van de eeuwigheid waarin we recht voor ons uit hebben gekeken tot aan het eindpunt dat dit nieuwe vertrek is. Zonder een woord lopen we het maanlandschap in. Voor ons ligt alleen nog de woestijn. We bukken om een paar stenen op te rapen en gooien ze naar andere stenen die allemaal hetzelfde en allemaal verschillend zijn. We vermijden elkaars blik. We hebben al zoveel gesproken. We waren dronken van woorden. Nu zijn we misselijk. Lang blijven we zwijgend staan, met een brok in de keel. Langzaam leren we opnieuw praten. Plannen maken. Ons leven nog één keer dromen als een rebus.

Mijn eerste zal naar Sofia gaan. Om daar een mislukte dichter te worden. Bestaan geslaagde dichters? Licht alcoholisch. Mijn eerste is nooit in Sofia geweest. Niemand gaat naar Sofia. Je hebt geen reden om erheen te gaan. Daarom gaat hij juist. In achterzaaltjes van rokerige cafés, voor tafels bezaaid met lege flessen, zal hij eindeloos de woorden van een vreemde taal achtervolgen en er slechte verzen van maken. Hij zal niet voortleven in de literatuur. Zelfs niet in de Bulgaarse. Hij zal dichter zijn, dat is alles. Omdat je geen dichter bent. Omdat een dichter in de werkelijkheid niet bestaat. In Sofia al helemaal niet. En op een dag zal hij, vol alcohol en nicotine, midden in een lang onvoltooid gedicht voorover op zijn tafel zakken. Maar hij zal trouw zijn gebleven aan zijn woord. Tot het einde.

Mijn tweede zal naar Parijs gaan. Hij opent een kruidenierswinkel in de Rue Alexandre-Dumas. Zo'n winkel als die van Arabische of Chinese winkeliers. Altijd open. 's Nachts, op zaterdag, op zondag. Mijn tweede zal zijn winkel nooit verlaten. Hij bedient de klanten, maakt praatjes en grappen. Altijd hetzelfde gesprek. Altijd dezelfde grappen. Steeds betekenislozer. Tot de woorden die hij gebruikt, hoewel het steeds dezelfde zijn, helemaal niets meer betekenen en veranderen in een dode taal die niemand meer kent, hijzelf evenmin. Dan sluit hij de winkel: Gesloten wegens afasie. Hij gaat naar de Gare de l'Est en neemt de trein naar Boekarest. 's Morgens, na een droomloze nacht, wordt hij wakker op een smerig maar zonnig perron vol haastige reizigers en verkopers van frisdrank made in Romania.

En dan, midden in die stroom bewegende reizigers, ziet mijn tweede mijn eerste onbeweeglijk staan, wonderbaarlijk uit de dood teruggekeerd, of eigenlijk nooit gestorven, zongebruind, in korte broek en espadrilles. Dan heeft mijn eerste mijn tweede teruggevonden. Onze woorden zullen opnieuw betekenis krijgen en worden een lang gedicht dat telkens opnieuw begint en nooit op papier wordt vastgelegd. Dan zal ik dat station uitlopen en op een terras gaan zitten. Ik bestel Turkse koffie en terwijl het koffiedik naar de bodem zakt, kijk ik mijn bestemming recht in het gezicht. Ik blijf laat op in een nacht die nog maar één morgen heeft. En wanneer de dag aanbreekt, zal het ochtend zijn. Voor mij zal de weg in het oneindige verdwijnen.

21 – Dia-avond

Je leven vertellen is een beetje als dia's vertonen. De plaatjes zijn voor anderen altijd minder boeiend dan de herinneringen die je er zelf aan hebt. Maar wie herinnert zich in het tijdperk van selfies nog de slaapverwekkende charme van de dia-avonden van vroeger? Voor de jongsten is enige uitleg nodig. Na een initiatiereis naar de andere kant van de wereld - wat toen Marokko, Griekenland of zelfs het zuiden van Corsica kon zijn - nodigde een avontuurlijk stel uit het tijdperk van de betaalde vakantie zijn trouwste vrienden uit rond een buffet met exotische smaken uit het betreffende land. Bij de koffie werden de gasten beloond met vakantiefoto's die op de witte muur van de woonkamer werden geprojecteerd. Uiteraard hadden deze grote reporters hun honderden dia's vooraf zorgvuldig per thema over verschillende magazijnen verdeeld en lang nagedacht over de volgorde van de beelden om het geheel nog meer betekenis te geven. Behalve fotograferen moest je ook kunnen monteren. Bij iedere overgang naar de volgende dia, op bevel van de ceremoniemeester met een afstandsbediening aan een snoer, maakte de projector een geluid als een kopieerapparaat. Klik-klak. Natuurlijk ging er regelmatig iets mis. Een magazijn achterstevoren, een dia ondersteboven, en de voorstelling moest worden stilgelegd om alles te herstellen, zodat niemand ook maar een kruimel van het spektakel zou missen en de boodschap absoluut zuiver bleef. De duur van deze eindeloze vertraagde filmvoorstelling, waarin ieder afzonderlijk beeld live van commentaar werd voorzien door de operateur, werd daardoor nog langer. Je moest wel echte vrienden hebben om zo'n beproeving glimlachend te doorstaan en te doen alsof je onder de indruk was van al dat exotische. Wat een avontuur! Maar wel op voorwaarde van wederkerigheid. Het jaar daarop zouden zij hun vrienden op hun beurt de vakantiefilm van hún leven opleggen. Gezien hebben en daarna zelf bekeken worden. Om minstens één keer in je leven een beetje te bestaan. Om beurten in het licht staan. Maar altijd onder elkaar. Gelukkig wie, zoals zij, een mooie reis had gemaakt.

Vandaag vertellen we ons leven in real time, tegelijk met het leven zelf. In plaats van het te leven zelfs. Het bestaan van het beeld gaat vooraf aan de essentie van de reis. Met de globalisering is het idee van exotisme verdwenen. Reizen is alleen nog verplaatsing. Er bestaat geen 'elders' meer. Alleen andere plekken. Er zijn geen herinneringen meer en nog minder toekomsten. Alleen een eeuwig heden blijft over. Tot hologrammen en kunstmatige intelligentie ons in staat stellen voor altijd overal tegelijk te zijn. Zoals God. Maar waarvoor? Ik kom uit een verdwenen wereld waarin het enige hologram je spiegelbeeld in de hal was, en waarin zowel intelligentie als domheid nog volledig natuurlijk waren.

22 – De opera van Manaus

Manaus is een eiland, verloren midden in een oceaan van bos. Je bereikt het alleen per vliegtuig of per boot, via die maritieme snelweg die de Amazone heet, langer dan de meeste zeeën en zo breed dat je vanaf de ene oever de andere met het blote oog niet kunt zien. In de loop van de tijd en met de stromingen, van storm naar schipbreuk, zijn talloze eenzame navigators uit het omringende woud of van de andere kant van de wereld op dit ooit verlaten en inmiddels overbevolkte eiland gestrand zonder ooit de weg terug te vinden. Veroordeeld om samen te leven delen ze op aarde hetzelfde eilandlot. Onervaren zeelieden op een dronken schip kwamen ze eerst in de hoop op een makkelijk leven en snelle rijkdom. Om klanten te lokken als vliegen naar kleefpapier werd Manaus uitgeroepen tot vrijhandelszone. Een soort belastingparadijs dus. Vooral een fata morgana. Een gigantische discountwinkel waar alles belastingvrij en natuurlijk op krediet te koop is. Een heel leven voor een televisie en een koelkast, terwijl je de elektriciteit niet kunt betalen. De dood voor de droom van een goudklomp. De sinistere werkelijkheid van het leven van een mijnwerker. Nadat ze aan de lokroep van de sirenen hebben toegegeven, zinken deze zoetwatermatrozen langzaam weg in de alcohol.

Zoals alle goudzoekers die door deze stad trekken voordat ze diep in het woud de ingewanden van de aarde gaan doorzoeken, wist ik onbewust dat ik hier, midden op klaarlichte dag in het hart van de duisternis, nooit zou vinden wat ik was komen zoeken. Maar sommige reizen kun je niet vermijden zonder een afspraak met jezelf te missen. Wanneer een Europeaan in een stad van de Nieuwe Wereld aankomt, zoekt hij instinctief, zoals een zeeman naar een vuurtoren, naar het oudste monument van de omgeving. Desnoods een ruïne. Een paar oude stenen op elkaar, als een geruststellende steenhoop voor de al te ondernemende wandelaar die in de mist verdwaald is. Ik wist dat Manaus een operagebouw had. Natuurlijk verwachtte ik niet plotseling op de Boulevard des Italiens midden in het Amazonegebied te staan, maar het idee een koffie te kunnen drinken met uitzicht op de gevel van een historisch monument stelde me gerust. Ik houd niet eens van opera. Ik ga nooit naar het Palais Garnier. Maar als hier ooit bouwers van operahuizen hadden gewoond, waren er misschien andere sporen van hun beschavende aanwezigheid achtergebleven. Iets om de barbarij beter te verdragen van deze uitdijende oase die op een beerput lijkt, verloren in een steeds dichter bevolkte woestijn onder een steeds minder maagdelijk regenwoud. In het met diesel iriserende water van de haven van Manaus zwemmen naakte kinderen tussen allerlei afval, naast boten die dagelijks hun lading belastingvrije huishoudelijke apparaten en made-in-China-kleding lossen. Ze lachen, zoals alle kinderen ter wereld. Of bijna alle. Zelfs een mensenleven kost weinig in een belastingparadijs. Wie bij zijn geboorte nergens wordt geregistreerd, hoeft officieel bijna niet te bestaan. Er was inderdaad een café tegenover de opera. Maar de gevel van het gebouw werd gerenoveerd en zat volledig verstopt achter een zeil. Als een enorm projectiescherm dat de voornaamste bezienswaardigheid van de stad afdekte, zodat de passerende toerist er geen herinnering aan kon meenemen in de vorm van een foto. Ik ben in Manaus geweest. Ik heb de opera nooit gezien. Het leven is een reis. Het eindpunt een gemiste afspraak.

23 – Terugkeer naar Ithaka

Schrijven is een Odyssee. Uit het geheugen je route opnieuw tekenen in de vergeefse hoop de weg terug te vinden. Helemaal tot aan de oorsprong. Om uiteindelijk te ontdekken dat de reis in de kaarten zit, dat de oorsprong niet het vertrekpunt is en dat het spel van de waarheid een partij blufpoker met jezelf is. Mijn verloren paradijs is de Middellandse Zee. Als kind van de ballingschap heb ik mijn vader lang als een held willen zien. Een roemrijk verslagen verzetsman. Maar in 1939 was mijn vader nog maar een tiener. Een ontheemde. Ik heb hem trouwens nooit kwaad horen spreken over Franco. Toch wilde ik zo graag de zoon van een utopie zijn. Voor mijn vader was generaal Franco eerlijk gezegd eerder een soort generaal De Gaulle. Morele orde, sociale rust en het economische wonder. Misschien door de verwantschap van de namen. Franco. Frankrijk. De Gaulle. Gallië. Ja, later waren er zelfs onder de vluchtelingen, wanneer ze als toerist naar het oude land terugkeerden, mensen die zeiden dat het onder Franco beter was.

Lang was ik er trots op dat mijn vader me niet had laten dopen. Ik zag er graag een symbolische daad van verzet in. Helaas was het alleen maar nalatigheid. Mijn vader was niet eens naar het gemeentehuis gegaan om mij een naam te geven; waarom zou hij me dan naar de kerk hebben gebracht om gedoopt te worden? Nee, niet in God geloven maakt van een vluchteling nog geen verzetsheld. En ik had misschien moeten twijfelen aan het antiklerikalisme van een vader die mij zeven jaar lang naar een katholiek internaat stuurde. Het was mijn oom die op het gemeentehuis mijn voornaam improviseerde. Ik hoor die brave arbeider van Simca nog met ondeugend plezier het verhaal vertellen: Jean-Pierre Belmondo! Eigenlijk had ik dus Jean-Paul moeten heten. Mijn achternaam is nevenschade van een burgeroorlog en een nederlaag. Mijn voornaam het product van onverschilligheid en een verspreking. Een merkwaardige republikeinse doop. Misverstanden. Fouten. Tegenstrijdigheden. Vormen al die toevalligheden samen een lot?

Mijn vader was natuurlijk ook geen Franco-aanhanger. Hij was eenvoudigweg een overlevende, geen held. Geen verzetsstrijder, gewoon iemand die zich wist te redden. Veel ambitie en een beetje zwarte handel. Drie jaar burgeroorlog en een uittocht. Zes jaar wereldoorlog en ballingschap. Daar wordt een jeugd door gevormd. Geen strijd, maar talloze aftochten. Geen enkele grote wond, wel heel veel littekens. Het maakt je weerbaar. Het maakt je nog geen verzetsman. En ik? Ook eerder gaullist, uiteindelijk. Linkse gaullist dan. Franco-Galliër uit Barcelona en niet eens Catalaan. Zoon van een ingebeelde republiek en van de Franse Republiek. Nog voordat ik kon schrijven wist ik dat schrijven mijn enige vaderland zou zijn. Ik ben de auteur van mijn dagen. Schrijven is een Odyssee, een lange terugreis naar jezelf. Ik heb die reis tegen weer en wind gemaakt, mijn leven erop gezet om mijn vrijheid te winnen.

Einde

De auteur

Jean-Pierre Martinez werd in 1955 geboren in Auvers-sur-Oise. Hij stond aanvankelijk op het podium als drummer in verschillende rockbands en werd daarna semioloog in de reclamewereld. Vervolgens werkte hij als scenarioschrijver voor televisie en keerde hij als toneelschrijver terug naar het theater. Hij schreef ongeveer honderd scenario's voor televisie en meer dan honderdtien komedies voor het toneel, waarvan sommige inmiddels klassiekers zijn geworden, zoals *Vrijdag de 13e* en *Strip Poker*.

Tegenwoordig behoort hij tot de meest gespeelde hedendaagse auteurs in Frankrijk en in Franstalige landen. Verschillende van zijn stukken, vertaald in het Spaans en het Engels, worden bovendien regelmatig opgevoerd in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika.

Amateur- en professionele theatergezelschappen die op zoek zijn naar toneelstukken om op te voeren, kunnen de toneelstukken van Jean-Pierre Martinez gratis downloaden van zijn websites:

<https://jeanpierremartinez.net/en/komedies-vertaald-in-het-nederlands/>

<https://comediatheque.net/komedies-vertaald-in-het-nederlands/>

Voor iedere openbare opvoering blijft voorafgaande toestemming van de SACD vereist (zie pagina 3: *Opvoeringsrechten*).

Alle toneelstukken van Jean-Pierre Martinez kunnen gratis worden gedownload
op zijn websites:

<https://jeanpierremartinez.net/en/komedies-vertaald-in-het-nederlands/>

<https://comediatheque.net/komedies-vertaald-in-het-nederlands/>

Deze tekst is beschermd door de wetten inzake intellectuele eigendom.

**Elke ongeoorloofde reproductie of namaak kan worden bestraft met een boete tot
300.000 euro en drie jaar gevangenisstraf.**

Avignon - September 2026

© La Comédiathèque - ISBN 978-2-38602-446-7